

Ocene in poročila o publikacijah in razstavah

Ostale publikacije

Božo Otorepec, Dragan Matić: Izbrane listine Zgodovinskega arhiva Ljubljana (1320-1782), ZAL - Gradivo in razprave št. 19, Ljubljana 1998

Pred kratkim je v seriji *Gradivo in razprave* pod št. 19 izšla publikacija *IZBRANE LISTINE ZGODOVINSKEGA ARHIVA LJUBLJANA (1320-1782)*, katere izid je posvečen tudi praznovanju 100-letnice ljubljanskega arhiva. Avtorja sta priznani slovenski strokovnjak in poznavalec tega gradiva dr. Božo Otorepec, nekdanji arhivist v takrat še Mestnem arhivu ljubljanskem, in sedanji arhivist, pristojen za starejše gradivo, mag. Dragan Matić.

Kot navaja direktor Kopač v svojem uvodu, gre za *nekoliko slavnostnejšo publikacijo*, za kar je izbrano gradivo zavoljo svojega vsebinskega pomena, pa tudi vizualne atraktivnosti zelo primerno.

Publikacijo sestavljata dva zvezka:

V prvem so kvalitete barvne reprodukcije 46 izbranih listin. Listine si sledijo v kronološkem zaporedju: devet listin je iz večinoma druge polovice 14. stoletja, kar sedemnajst iz 15., deset iz 16., pet iz 17. in štiri iz 18. stoletja. Reprodukcije so prilagojene formatu zvezka, tako da so po potrebi nekoliko povečane ali pomanjšane, v vsakem primeru pa so vedno dobro berljive, kar je sicer eden namenov te knjige in pogoj za nesničitve njenih paleografskih ambicij.

Osrednji vsebino drugega zvezka predstavljajo prepisi (transkripcije) navedenih listin z regesti in komentarji: vsaka listina, ki je ustrezno zaporedno številčena kot v prvem zvezku, je najprej opremljena z datumom in kratkim naslovom ter obsežnim povzetkom vsebine (registrom), ki naj bi nadomeščal prevod; sledijo prepis celega dokumenta, izčrpen, po literaturi narejen komentar, navedba tehničnih podatkov (velikost, pisna podlaga, pečat in morebiten prepis v ljubljanski privilegijski knjigi) ter seznama objav listine in literature, ki obravnava njeno vsebino.

V predgovoru avtor Matić predstavi ZAL-ovo zbirko listin: kako je sestavljena, kakšen je pomen teh listin, kakšne so okoliščine nastanka le-teh; prikaže jih razdeljene v skupine po zunanjih značilnostih ali vsebini, pojasni načela izbora in namen objave. Drugi avtor, Otorepec, v svojem prispevku *Listine kot zgodovinski vir* oriše znanje in notranje značilnosti listin, predstavi njihovo delitev, se posebej posveti mestnim privilegijem, predstavi listinsko gradivo za zgodovino Ljubljane v evropskih arhivih. Sledijo, kot že rečeno, objave listin, nrejene kronološko in razdeljene v sku-

pine po stoletjih, tako da je pred vsako skupino uvod z zgodovinskim orisom politično-upravnih, gospodarskih in denarnih razmer v Ljubljani v posameznem stoletju.

Kar se tiče deleža obeh avtorjev pri nastanku publikacije, moremo na kratko reči, da je prispevek prof. Otorepeca poleg omenjenega uvodnega članka in prevoda kriminalnega sodnega reda za Ljubljano iz leta 1514 predvsem v njegovem "minulnem delu", saj so ljubljanske listine do leta 1521 že objavljene v njegovem *Gradivu za zgodovino Ljubljane*. Matića je kljub temu čakalo dopolnjevanje podatkov o objavah in literaturi ter izlelava nekaterih registrov in večine komentarjev, uvodnikov o posameznih stoletjih ter natančno delo korektnega transliteriranja preostalib listin (približno tretjina), pri čemer mu je soavtor stal ob strani z vsem svojim znanjem in izkušnjami.

O primernosti vsebinskega izbora listin ne gre dvigniti, saj sta bila na delu dobra poznavaleca tega gradiva: prof. Otorepec se že dolga desetletja ukvarja z listinami in začel je prav z ljubljanskimi, Matiću pa je že več let zampano najstarejše ZAL-ovo gradivo. Vsekakor smo s predstavitvijo izbranih 46 listin in vsemi spremnimi besedili in komentarji dobili pregled obilobja od 14. do 18. stoletja v Ljubljani, ki ni namenjen le stroki, marveč širšemu krogu javnosti.

Na kratko pa velja spregovoriti še o publikaciji kot palenografskem učbeniku za nemško pisavo srednjega in zgodnjega novega veka.

Vemo, da so viri za našo nacionalno zgodovino v tem času pretežno v nemščini, pisani s po domače imenovano gotic, strokovno imenovano gotsko kuzivo ali kurenlo, zato se mora z njo spopasti vsakdo, ki želi delati na virih. Nemščina se je kot jezik listin v posvetnih krogih uveljavila že v 13., dokončno pa v 14. stoletju, kar dokazujejo tudi izbrane listine, saj je med vsemi objavljenimi le ena nenemška, in sicer latinska iz leta 1625. Primčnikov, to je tablice za branje pri nas skorajda ni oziroma se uporabljajo nemške, ki pa ne vsebujejo tekstov, značilnih za naše kraje. Pri tem ne gre toliko za palenografsko kot za jezikovno in vsebinsko razliko. Znanje branja je neločljivo povezano z razumevanjem, to pa poleg dobrega jezikovnega znanja zahteva še poznavanje upravno-politične in pravne zgodovine. Avtorja se zavedata pomanjkljivosti te plati publikacije, da za boljše razumevanje vsebine manjkajo prevodi (izjema je že omenjeni solni red pod št. 30), ki jih pri nas za tovrstna besedila nasploh primanjkuje. Posledica tega je tudi neizlelano historično izrazoslovje. To bodisi

ne pozna ustreznega termina hodisi se za isto stvar uporablja več izrazov, kar vnaša v stroko zmedo. Vsekakor je izdelava prevodov za toliko dokumentov, ki bi morali biti dodatno podprti s potrebnimi vsebinskimi komentarji in paleografskimi opombami, obsežna in zahtevna naloga, ki verjetno presega možnosti in ambicije te publikacije.

Drago Trpin

Jože Žontar: Struktura uprave in sodstva na Slovenskem od srede 18. stoletja do leta 1848, Ljubljana 1998, 265 strani

Knjiga Jožeta Žontarja, ki jo je izdal Arhiv Republike Slovenije, je pregled sprememb v organizaciji uprave in sodstva v dobi velike reorganizacije habsburške monarhije od srede 18. stoletja do marčne revolucije. To je zgodovina reform oblasti v dobi, ki se zato imenuje reformni absolutizem. Reforme so sledile vrsti vojn, ki so pokazale zaostajanje monarhije. Zaradi daljnosežnih reform je to eno najpomembnejših obdobj zgodovine monarhije. To obdobje velja tudi za eno izmed najbolj bleščečih v njeni zgodovini.

Knjiga je skrajšana in predelana doktorska disertacija. Predelava je predvsem v vključitvi spoznanj, do katerih se je zgodovinska stroka dokopala od tedaj, ko je bila disertacija dokončana. V zvezi s krajšanjem naj takoj zapišem, da obžalujem, da je bil zelo skrajšan del o stanju kranjskih deželnih finan, ki kaže zelo domač odnos vodilnih plasti v deželi do javnih finan in pojasnjuje, zakaj je bil mogoč tako odločen poseg centralnih oblasti. Zdi se mi, da je vedenje o tem na Slovenskem premajhno.

Knjigo začne uvodni del, sestavljen iz dveh poglavij. Prvo poglavje je kratek prikaz sistema oblasti, ki se je začel razvijati v visokem srednjem veku in se v organizacijskih potezah ohranil vse do srede 18. stoletja. Bistveno potezo fevdalne ureditve, patrimonialno oblast, pa je tudi absolutizem ohranil vse do konca obdobja, ki ga knjiga obravnava. V drugem poglavju je izrpen pregled Haugwitzovega poročila o Kranjskem gospodarstvu. Ta pregled ponuja imeniten vpogled v zapletenost problema, ki so se ga z reformami državnih in deželnih organov lotevali, obenem pa nazorno kaže krvavo podkožje kranjskih vodilnih krogov. Potrjuje tudi že znano dejstvo, da so se absolutistični vladarji v svoji vnemi služiti državi včasih vtikali v neverjetne podrobnosti.

Sledijo poglavja o reformah javne oblasti v obdobju Marije Terezije. Jasno je videti, da je glavna reforma povezana z habsburškimi neuspehi v nasledstvenih vojnah. Reforme so se rojevale v neposredni povezavi z vojaško organizacijo. Ta je zahtevala večjo in bolj opremljeno armado. Za to je bilo treba veliko več denarja, kar je zahtevalo obsežne davčne reforme.

Davčne reforme so stalnica, ki se vleče vse do

konec knjige. Reforme so se začele sicer od vrha na ravni centralne oblasti, ko pa si je monarh nasproti stanovom pridobil dovolj moči, da mu ti niso mogli več učinkovito nasprotovati, je ustvarjal osrednjim oblastem podrejene organe oblasti tudi na stopnji dežele in še nižje. Uvajanje organov oblasti razumimo kot uvajanje uradništva, ki je odvisno od vladarja. Pri tem pa je treba poudariti, da to uradništvo še ni bilo številno, čeprav so se ravno v tem obdobju že kazale nekatere njegove značilne poteze. Druga značilnost dobe je, da je uradništvo močno povezano z izvajanjem sodne oblasti, ki se ravno v dobi reform oblasti, le-te so predmet knjige, šele začne ločevati od uprave. Ločevanje se je začelo na najvišji stopnji in je sprva potekalo kot ločevanje funkcij med več nosilcev.

V knjigi pride z navajanjem imen in pristojnosti različnih oblastnih organov predvsem na deželni ravni lepo do izraza način izvajanja reform. Ta se kaže v nenelnem spreminjanju. Spreminjanje je le deloma izraz stiske reformatorjev glede ciljev in metod reform in veliko bolj kaže njihovo spretnost manipuliranja z nasprotniki reform. To so bili predvsem stanovi, ki so izgubljali tudi tako, da so vedno manj odločali tudi o zadevah, ki so bile dotlej v njihovi pristojnosti, kot npr. različne odločitve o stanovskih funkcionarjih. Prav tako je osrednja oblast posegala na področja drugih avtonomnih skupnosti. Pri mestih je bilo tako podaljšanje dobe opravljanje sodniške in županske funkcije od enoletnih mandatov, značilnih za starejšo dobo, na triletni mandat.

Od srede 18. stoletja pa je v deželah habsburške monarhije organizirano stekel nov proces, ki pomeni pomemben korak v odpravljanju srednjeveškega sistema oblasti. Do te dobe je dežele medsebojno povezovala predvsem oseba deželnega kneza, odslej pa se pojavljajo guberniji, novi organi, pristojni za več dežel. Gradec je znova postal sedež organa, ki je imel številne pristojnosti nekdanje notranjeavstrijske vlade. Na drugi strani pa je kot sedež gubernija pridobil Trst in mesti sta, vsaj kar se višjega sodstva tiče, ta položaj za slovensko ozemlje obdržali vse do konca habsburške monarhije.

Naslednik Marije Terezije, cesar Jožef II., je izvajanje reform nadaljeval še bolj odločno. Cilj je bil ustvariti centralizirano državo z močnim uradniškim aparatom. Ta cilj naj bi imel prednost pred zgodovinsko ureditvijo, saj bi bil rezultat celo zmanjšanje števila dežel. Uresničevati so ga začeli pozneje, z združevanjem funkcij za več dežel v isti osebi, vendar se ta težnja pozneje ni nadaljevala. Pomembnejše so bile spremembe na stopnji, nižji od dežel. Povečale so se funkcije in vloga okrožij. Še pomembneje je bilo, da so začeli priprave za ustanovitev organov oblasti na najnižji stopnji, kjer je še delovala patrimonialna oblast. Da je bilo še veliko ostankov stare ureditve, med drugim kažejo tudi izrazi, kot npr. Bann und Acht za višje ali krvno sodstvo. Ti so nastali v visokem srednjem veku in so do 18. stoletja že spremenili pomen, oblast, pa tudi vsehino. Ti oblasti niso mogle do konca, saj za poddržavljenje sodne oblasti ni bilo denarja. Sicer pa so pri zoževanju patrimonialne